

Aldo Starić

TEOLOŠKI NAGLASCI U SVEZI OBREDA

Uvodne napomene

Tko se upušta u govor o obredu, upušta se u nešto na što i sam u životu nailazi ali što ipak nije do kraja uhvatljivo; kao da je obred jedna od pra-datosti ljudskoga zajedničkog života koja je naprosto tu i o kojoj se tek može, ponovno i ponovno, pokušati nešto reći. Možda nisu za nedorečenost o obredu preventivno krivi ljudski ograničeni naponi nego sam fenomen obreda.

I ovo moje predavanje može biti samo pokušaj odabira nekih naglasaka (kako kaže i sam naslov!) a koji su vrlo subjektivno intonirani pa i zato nepotpuni: oni su i u ovom slučaju više pokušaj nego zaokružena cjelina, više tražanje nego dostignuće.

Na pameti su mi, jasno, kršćanski obredi odnosno obredi kršćanske zajednice, iako će se naći mjesta i za uspoređivanje s tzv. "primitivnim" obredima ili obredima "primitivaca" kako ih znaju nazivati filozofsko-sociološka istraživanja, osobito u nedavnim desetljećima. Naime, rečena su istraživanja bila i izazov kršćanima da i oni svoje obrede odnosno njihovo shvaćanje i prakticiranje ne sveđu na neko općeljudsko religiozno poimanje.

Može se reći da na obrede ili bar na određenu ritualizaciju nailazimo već u svakodnevnom životu ljudskih grupa i zajednica; ta ritualizacija, koja se odlikuje opetovanjem (ponavljanjem) i koja ima svoju funkciju u sociologizaciji pripadnika te grupe ili zajednice, fenomen je društvenog života kao takvoga, ali mene ovdje, jasno, zanimaju religiozni obredi koji, u konkretnom slučaju, tvore liturgiju Crkve. Reklo bi se da je govor o obredu u konačnici nužno govor o liturgiji; nije ovdje očekivati da ću ja iznijeti neku, makar i kratku, teologiju liturgije nego

želim samo odabrati i naglasiti neke misli u svezi s kršćanskim obredom što može biti tek dio teologije liturgije.

U ovom predavanju neke ću misli o obredu vezati uz pojmove *transcendencije i zajednice* da bi te datosti bile povod i princip grupiranja nekih misli o obredu a koje bi mogle biti grupirane i na druge načine i povodom drugih nekih liturgijskih datosti.

I.

Religiozni je obred postao fenomen povijesti i života ljudskih grupa i zbog čovjekove svijesti ili bar slutnje odnosno zbog čovjekovog iskustva da njegov život nema u sebi neslomljivi oslonac ili "početak" (makar suprotno tvrdio na razini svoje refleksije!); rečena implicitna svijest (ili slutnja) ipak mu kaže da on svoj život i samo postojanje "duguje" nečemu ili nekom koji ga transcendiraju i po svojoj postojanosti odnosno upravo po tome da može biti "početak". Čovjek se obredom obraća tom nečemu ili nekom drugom i drukčijem da mu zahvali, da ga izmoli za pomoć, da ga "sveže" sa sobom... Neki će istraživači "primitivnih" obreda tumačiti da je u korijenu obreda potreba "profanog" da stupi u kontakt sa "svetim" (sakralnim) koje je moćno, koje je efemerno; u svezi s obredom prenositi će se i "motivi" o nekom zasebnom "vremenu" kada se zbilja "božanska" povijest koja je dovela do kozmosa (uređenog svijeta!) a obred omogućava upravo neku fuziju sa silama kozmosa koje omogućuju i određuju i prekarni čovjekov život.

Međutim, kršćanski obredi ili, bolje, obredi u svezi s biblijskom vjerom, bez obzira na fenomenološku sličnost s "primitivnim" obredima pa i bez obzira na određenu strukturalnu sličnost s njima, imaju jednu sasvim novu pozadinu iz koje su iznikli i koja određuje i samu njihovu narav: riječ je tu, ponajprije, o tome da biblijski vjernik gleda na svoj život i svoj svijet također kao na nešto nestalno i po sebi nekonzistentno ali transcendencija kojoj se on (i) obredom obraća nije neka kozmogonijska sila nego Osoba koja slobodno stvara čovjeka i njegov svijet; još više, biblijski čovjek i sam sebe, premda zna da je "prah i pepeo", smatra odgovornim, tj. obdarenim slobodom, i vrhuncem i središtem svekolikoga Božjeg stvarateljskog čina. Taj biblijski vjernik neće zahvaljivati (prinositi žrtve...) i moliti se nekoj apersonalnoj kozmičkoj sili nego moćnoj Osobi koja ga je sazdala ne nekom nužnom emanacijom svoga bića nego svojom slobodnom voljom; on neće u obredu tražiti fuziju s nečim svetim ("sacer") koji ne samo da ne dokida njegovu vlastitu osobnost nega ga čini slobodnim za dobro nasuprot neprijateljskim silama kozmosa; biblijski vjernik pogotovo ne izvodi obrede zato da bi božanstvo prisilio da mu bude sklono ("magija") nego se u obredu otvara i ostvaruje susret s Transcendentnim. Još više, biblijski vjernik vjeruje da je osobni Bog sam izabrao

obrede kao osobiti način svoga pohoda čovjeku (usp. pitanje "ustanovljenja" sa kramenata od Isusa Krista!) odnosno kao izraz svoje "epifanije".

Ali netom skicirano gledanje na obrede ima svoj temelj ne samo u vjeri u osobnog Boga stvoritelja nego i u vjeri u Boga kao Boga povijesti, tj. u Boga koji nije "pomiješan" s kozmosom i ljudskom poviješću ali koji se "umiješao" u povijest ljudskoga roda i u povijest pojedinog čovjeka; drugim riječima, to je vjera u Božje spasenjske zahvate u ljudsku povijest koji svi zajedno tvore čitavu povijest spasenja. U svezi s tom poviješću ipak postoji razlika između starozavjetnog i novozavjetnoga vjernika; naime, novozavjetni vjernik vjeruje da na razmeđu Starog i Novoga zavjeta stoji Krist-događaj odnosno Krist-otajstvo. Starozavjetni vjernici, doduše, pamte i razglašuju djela Božja iz njihove povijesti; dapače, oni vjeruju da su njihovi obredi spomenčini ("signum rememorativum") tih djela i da im ti obredi posadašnjuju sklapanje i sadržaj saveza između Boga i njihovih otaca ("signum demonstrativum") odnosno da se u obrednom "sada" obnavlja i hrani sklopljeni savez ali oni ujedno "čitaju" svoje obrede kao naznake da povijest još nije dosegla svoj vrhunac pa su im obredi naglašeno i obećanje buduće punine spasenja ("signum prognosticum"). Novozavjetni pak vjernici svoje obrede gledaju kao spomenčine sada već dogođenoga spasenjskog vrhunca i dometa Božjih spasiteljskih akcija (a to je baš Krist-događaj a posebice Njegovo Vazmeno otajstvo!) iako još očekuju da mnoštvo "braće i sestara" Isusovih budu uključeni, i to potpuno, u već dogođeno otajstva spasenja: Kristovo Tijelo još nije doseglo svoju puninu po opsegu ali oni vjeruju da je već nastupilo vrijeme ispunjenja i to s Kristom-događajem pa se i njihovi obredi događaju u vremenu novozavjetnog ispunjenja a ne više u vremenu starozavjetnog obećanja. Ta činjenica da je - pod stereološkim vidom - nastupilo vrijeme ispunjenja koje je "napeto" između eshatološkog "već" ali i eshatološkog "ne još" određuje i narav novozavjetnih obreda. A što se tiče njihove anamnetičke dimenzije treba reći da to dolazi do izražaja osobito u tzv. sedam naših sakramenata ali se ne smije zaboraviti da je anamneza u strukturi i svih kršćanskih obreda (odnosno cjelokupne liturgije) tako da se i novozavjetna molbenica poziva (vrlo često i izričitim riječima) na ono što je Bog već učinio da bi taj isti Bog spasitelj bio velik i snažan i u naše vrijeme; isto vrijedi i za zahvaljivanje novozavjetnog vjernika - on zahvaljuje i slavi Boga zbog njegovih čudesnih djela, osobito zbog nenadmašenoga Kristovog vazmenog otajstva u kojem je sklopljen novi, ali sada i vječni, savez s čovječanstvom.

Iz rečenog, bez obzira što bi trebalo reći još mnogo toga, razvidna je razlika između "primitivnih" i "biblijskih" (osobito novozavjetnih) obreda: nasuprot fuzije s nečim svetim - susret s živim osobnim Bogom; na mjesto mita o nekoj "božanskoj" povijesti - spominjanje povijesti spasenja s vrhuncem u Kristudogađaju; umjesto obrednog "bijega" u neko zlatno "vrijeme" - Bog pohađa po obredima svoj narod u njegovoj povijesti da bi mogao biti hodočasnik na putu

prema vječnom Jeruzalemu... Ako još spomenemo grijeh kao osobitu čovjekovu ograničenost (osim ograničenosti smrti!) i kao osjećaj krivnje pred božanstvom, kršćani ne čine obrede da bi ih oni zaštitili od Boga nego da se u njima otvore Bogu koji bezumvjetno ljubi ljude i koji se u Kristu nepožalno okrenuo čovjeku da ga prihvati, izliječi i upravo preporodi.

Sigurno je da bi se o obredu moglo još mnogo toga reći iz perspektive biblijskog personalizma; moglo bi se još više uspoređivati "primitivne" i "biblijske" obrede; ovo što je rečeno rečeno je i zbog toga što ni kršćani nisu imuni od devijacija da svoje obrede odnosno liturgiju gledaju (pa čak i čine) nošeni nekim općeljudskim gledanjem na sveto-profano, čisto-nečisto, božansko-ljudsko. Biblijski vjernik vjeruje da se svijet nije promijenio po svom "obličju" ali isto tako vjeruje da je i obred nešto sasvim novo jer se dogodila povijest spasenja! Mogli bismo reći da se promijenila sama nutarnja struktura obreda, bez obzira na neizmjenjeno ili malo izmjenjeno obličje!

II.

I govor o obredu i zajednici meni je ovdje povod za isticanje nekih naglasaka koji i ne moraju biti najvažniji a mogli bi se izreći i u nekom drugom kontekstu.

Već iz komparativne povijesti religija jasno ja da je obred dobro zajednice: oni nastaju kao potreban izraz društvene dimenzije religioznih gledanja; obredi nastaju u zajednici (odnosno grupi) ljudi kao datost i vrijednost koja se čuva, često vrlo ljubomorno, jer se u njemu ogleda i upravo zrcali sama bit života neke zajednice... No, ovdje bih volio još jedamput naglasiti kako je obred opće dobro i u smislu njegovog činjenja: spada na zajednicu da sudjeluje u obredu pa makar dotična grupa ima svoje uredbe kako pojedini član uzima udijela u njemu; važno je uočiti da hijerarhija postoji u odnosu na pojavnu stranu obreda (npr. tu su uloge podijeljene), ali po smislu odnosu sadržaju obred traži da bude jednako dobro za sve članove. Zato se obred ne smije "privatizirati". Doduše, kod "primitivnih" naroda imamo, čak često, pojava takve uzurpacije koja se onda pretvara u dominaciju nad onima koji nemaju pristup obrednim radnjama; može se dogoditi da takvo prisvajanje obreda dovede do sakralizacije i samog statusa onih koji "vladaju" obredima. Za kršćane bi trebalo i u svezi obreda vrijediti načelo o jednakom dostojanstvu svih, a razlika je u službama!

Zajednička dimenzija obreda (odnosno liturgije) utkana je u govor o liturgiji (odnosno euharistiji) kao sastanku naroda Božjega; taj izraz može biti čak određeni korektiv u govoru o obredu susreta, jer možda riječ "susret" koliko izražava personalističku notu toliko može upasti i u individualizam, iako istinski personali-

zam gleda na čovjeka kao na biće u odnosu. No, taj se sastanak događa s pogledom na Transedenciju pa se na njemu, zahvaljujući upravo obredu, događa i "sabiranje" zajednice odnosno njezinog života odnosno onoga što ona jednostavno jest. Treba se samo sjetiti starozavjetnog "qahala" na kojem je dolazio do izražaja odnosno na kojem se manifestirao identitet židovskoga naroda kao naroda Božjega kojeg saziva i konstruira riječ ("dabar") Božja. Novozavjetni se narod Božji "sabire" u nerukotvorenom Hramu, tj. u Isusu Kristu uskrsnom da bi se očitovao kao Tijelo Kristovo baš u činjenju svojih obreda.

U ritmu života kršćanske zajednice vrijeme je obreda, ponajprije, trenutak pauze i "počinka" od svakodnevnice. Sviđa mi se kada se kaže da vrijeme obreda spada u "dokolicu" - samo da se taj izraz dobro shvati: nije to jednostavno besposličarenje ali jest "drukčiji" posao kada se želi, baš zahvaljujući obredu, nekako zaviriti pa i iskoračiti s onu stranu vremena; obred je vrijeme "bavljenja" Duhom da bi bilo i svakidašnjeg kruha; to je vrijeme utažavanja gladi i žeđi za Smislom i Životom da ne bi svakodnevnica postala irelevantna; za nas koji vjerujemo da je i vrijeme došlo svom cilju nastankom Osmog dana Isusovim uskrsnućem obredi su trenuci kada "udišemo zarak" toga Osmog dana da nam ne bi ponestalo daha u se dam dana u kojima se odvija naš život. Obredi, bar kršćanski, nisu nikakva *fuga mundi* nego predah radi postojećeg hodočašćenja prema Božjoj gori Horeb; to nije "gledanje u nebo" jednostavno zato što ono tek dolazi u Njegov Dan. Tu bih upozorio upravo na bitnu razliku između "primitivnih" obreda (kako ih tumače mnogi istraživači s filozofskog i sociološkog stajališta!) i naših kršćanskih obreda: kod "primitivnih" religija zajednica čini obrede (i) zato da bude i sama uvučena u "strukturu" kozmosa koja se sastoji u cikličkom kruženju ("nihil novi sub sole"!). Međutim, kršćanski su obredi dio povijesti (spasenja) koja ima svoj početak i ide svojem završetku i taj linearni tijek ima svoj ritam izmijene akcije i kontemplacije; obredi su trenuci "kontemplacije", stanke, predaha, Duha da bi vrijeme akcije bilo jedro u svom zenitu, a kada oslabi opet dolazi vrijeme kontemplacije i tako redom.

Izrekao bih još jednu misao u svezi obreda (liturgije) i zajednice: obred ne samo da pretpostavlja zajednicu nego on teži da zajednica koja čini obred postane baš u obredu što više "jedno". To je svojstvo i kršćanskoga obreda. I ovdje jedna kratka i nepotpuna usporedba: istraživači "primitivnih" religija uočavaju da njihovi obredi češće idu za tim da se suradnici upravo "stope" (pa i biološki!); pojedinac se utapa u kolektivini "ja", on se upravo depersonalizira da bi nastalo veliko različno "jedno". Međutim, kršćanski obredi, bar po svojoj naravi, žele da zajednica ("communitas") postane što više zajedništvo ("communio"), koje ne vodi depersonalizaciji nego porastu osobnosti; zajedništvo ne stvara neko veliko "ja" nego stvara i potiče nastanak "mi". Time nije rečeno da u praksi i činjene obreda nije u iskušenju stvaranja bezosobnog kolektivizma na čelu s nekim moćnim vođom! Na

to samo ukazujem jer iskušenje nije malo. Ali ako imamo na umu da su kršćanski obredi po svojoj strukturi susret odnosno sastanak s osobnim Bogom, onda je jasno da i zajednica želi biti zajedništvo na sliku Trojstva koje je u ljubavi a ne u fuziji jedno. To ukazivanje na osobnog Boga trebalo bi biti zaštita i pred mogućom kolektivnom ekzaltacijom pa i delirijem a čega ima, kako kažu istraživači, u "primitivnim" religijama; naime, na taj se način želi "osjetiti" sveto ("sacrum") koje se doživljava kao "tremendum".

I, evo, toliko u svezi obreda i zajednice sa sviješću da su spomenute samo neke stvari i to više kao naznaka nego li kao zaokružena misao.

Zaključna napomena

I najkraća teologija obreda morala bi bar ukratko spomenuti i još neke elemente, koji u ovom predavanju nisu ni dotaknuti. Tu, npr. mislim na obred i simboliku odnosno na svijet znakovnog komuniciranja svojstvenoga liturgiji. Sve to ispuštam kao nešto što je više poznato i o čemu se češće govori pogotovo otkada tomu pristupamo fenomenološki; to ne znači da ono što sam ovdje rekao smatram nepoznatim nego sam mnoge poznate stvari htio izreći na svoj način s uvjerenjem da je i to samo traženje koje se zamislilo nad pra-datošću koju nazivamo obred.

I još jedna napomena: ovo predavanje ide u tisak kao više-manje izgovorene misli pred jednim skupom, kao razmišljanje koje se uglavnom oslanja na objavljene studije i prouke u svezi s obredom. Zato i nema ni jednoga direktnog citata, iako sasvim na kraju upućujem bar na natuknice pa i opsežnija razlaganja o liturgiji, obredu, znaku... u raznim leksikonima; ipak poimence spominjem samo dvije studije: CAZENEUVE J., *Sociologie du rite*, Paris 1971; JETTER W., *Symbole und Ritual*. Antropologische Elemente im Gottesdienst, Göttingen 1978.